T□ ngã t□ th□ tr□n C□u Giát huy□n l□ Qu□nh L□u, Ngh□ An v□ h□□ng tây theo đ□□ng 537A là đ□n xã Qu□nh Châu (x□a g□i là làng Tam L□) s□ g□p ngã ba Tu□n. Trên quãng đ□□ng ch□ccây s□ □ykhách b□ hành s□ ph□i trèo qua bang□n truông: truông Th□, truông Ách và truông Lá Da đ□ đ□n Tam L□. Hai bên đ□□ng là nh□ng đ□i núi tr□p trùng và thông non xanh m□□t m□t. Truông Lá Da ch□ dài h□n cây s□ thu□c làng Tam L□, x□a kia núi r□ng r□m r□p và nhi□u thú d□ có ti□ng, vì th□, làng Tam L□ có ba b□n ph□□ng săn. Phía bên trái con đ□□ng ng□□c lên Tu□n hi□n còn d□u tích m□t con sông c□t đ□□c đào xuyên qua hai ng□n truông đá. Đó là công trình v□a giao thông v□a th□y l□i r□t l□n mà b□ dang d□ c□a th□i nhà H□. Cách đó không xa v□ h□□ng đông nam là núi B□t Ngu□, n□i mang d□u □n huy□n tho□i c□a m□t ông vua c□i cách -H□ Quý Ly. Trong dân gian còn truy□n t□ng nhi□u huy□n s□ v□ truông Lá Da và núi B□t Ngùy và làng Bàu Đ□t-n□i có đ□n th□ hai vua (H□ Quí Ly và Quang Trung) cũng là quê h□□ng H□ QuyLy.

H□ Quý Ly là m□t ông vua tài năng xu□t chúng. Trong kho□ng 35 năm n□m quy□n chính □ tri□u Tr□n và tri□u H□, ông đã t□ng b□□c ti□n hành m□t lo□t nh□ng cu□c c□i cách r□ng l□n v□ hành chính, kinh t□, văn hóa, xã h□i… Tuy nhiên, nh□ng cu□c c□i cách tích c□c □y là quá s□m nên không đ□□c ch□p nh□n. Vi□c đ□c đá đào sông xuyên qua truông Lá Da n□i sông Thái (sông C□u Giát) v□i sông Hi□u làm đ□□ng v□n t□i th□y t□ mi□n Tây v□ mi□n Đông Ngh□ An, cũng là phòng tuy□n đ□ ch□ng gi□c Minh. Và con sông dang d□ □y cũng là công trìnhth□y l□i đ□a n□□c sông Hi□u v□ t□□i cho vùng Qu□nh L□u,v□n r□t thi□u n□□c. Tuy nhiên công trình to l□n □y b□ b□ d□ 600 năm nay khi ch□ nhân c□a nó b□ gi□c ngo□ixâm đánh b□i.

H□ Quý Ly sinh ra và l□n lên □ Thanh Hoá nh□ng ông t□ b□n đ□i c□a ông □ làng Bàu Đ□t, xã Qu□nh Lâm, huy□n Qu□nh L□u, t□nh Ngh□ An. Sau khi tru□t ngôi nhà Tr□n lên làm vua đ□□c m□t năm thì nh□□ng ngôi cho con là H□ Hán Th□□ng r□i làm Thái th□□ng hoàng cùng coi vi□c n□□c theo truy□n th□ng tri□u Tr□n. Ba năm sau, ông v□ làng Bàu Đ□t đ□ c□ng c□ l□i đ□n th□ và các ngôi m□ c□a các v□ ti□n b□i. M□t hôm ông n□m m□ng th□y m□t ông già c□m g□y trúc gõ vào đ□u và nói:

- Ng□□i có công v□i xã t□c, nh□ng không đ□□c lòng dân. Ng□□i s□ b□ kh□n n□u không nghe l□i ta.

- Th□a c□, sao th□ □ ? H□ Quý Ly cung kính h□i.

- Chôn s□ng hàng trăm ng□□i (c□a h□ Tr□n) □ Đ□n S□n, xây thành đào sông, làm đ□□ng, đánh chi□m Chiêm Thành… Bách tính v□t v□.

- Vâng th□a c□, bây gi□ ph□i làm gì □? H□ Quý Ly v□n cung kính h□i.

- Hãy tr□ l□i đ□t này.

T□nh m□ng, H□ Quý Ly hi□u ý ông già trong m□ng. Ngay sau đó, H□ Quý Ly cho xây d□ng □ Ngh□ An nhi□u căn c□ đ□a đ□ đ□i phó v□i quân nhà Minh đang lăm le xâm l□□c n□□c ta. Không hi□u gi□c m□ đó là có th□t, hay H□ Quý Ly d□ng lên đ□ d□ b□ th□c hi□n ý t□□ng c□a mình.

Ông đã cho xây d□ng □ Bàu Đ□t m□t căn c□ đ□a nh□ là m□t kinh đô chi□n l□□c. Ông quy□t đ□nh đào sông Thái kéo dài v□ phía Tây đ□ n□i v□i sông Hi□u, đ□a m□t ph□n n□□c sông Hi□u đ□ v□ sông Thái. Sông Hi□u là con sông có l□u l□□ng n□□c l□n là nhánh chính đ□ v□ sông Lam. Khi sông đào hoàn thành s□ là m□t công trình có ý nghĩa v□ giao thông, kinh t□ v□a là hào lũy phía B□c b□o v□ cho căn c□ đ□a chi□n l□□c Bàu Đ□t.

Truông Lá Da thu□c làng Tam L□ mà làng Tam L□ có đ□a th□ r□t cao, đ□□c ví nh□ nóc nhà c□a huy□n Qu□nh nên n□□c □ đó ch□y v□ ba phía: B□c, Tây, Nam. Phía B□c đ□ v□ sông Mai, phía Nam đ□ v□ huy□n Di□n Châu; phía Tây đ□ lên vùng Ph□ Qu□. Vì có truông Lá Da nên n□□c □ Tam L□ không ch□y v□ phía Đông. Th□t hi□m th□y □ m□t vùng nào trong n□□c ta, n□□c l□i t□ phía Đông ch□y ng□□c t□ đông lên Tây. T□c là, n□□c □ Tam L□ t□ đ□u ngu□n khe Buôn, ch□y lên khe Son r□i đ□ vào sông Hi□u thu□c th□ xã Thái Hoà. N□□c ch□y ng□□c, nên dân th□□ng □ đây hay nói tr□ng vì v□y H□ Quý Ly cho đào sông là đ□ n□□c kh□i ch□y ng□□c. Ý t□□ng đào con sông này là s□n ph□m c□a m□t b□ óc siêu phàm. Nh□ v□y công trình sông đào này xuyên qua đ□□c Truông Lá Da t□i đi□m phân th□y là đ□u ngu□n khe Buôn c□a làng Tam L□, sau đó ch□ c□n h□ đ□ cao c□a đáy khe Buôn và đáy khe Son thì n□□c sông Hi□u s□ ào □t ch□y xuôi v□ phía Đông đ□ vào sông Thái, ngang qua phía B□c làng Bàu Đ□t.

H□ Quý Ly đã huy đ□ng hàng v□n dân phu kh□p n□□c v□i g□ng gánh, cu□c x□ng và binh ngũ ch□nh t□ v□ đây đ□ th□c hi□n hoài bão c□a mình. Khi công cu□c đào sông đ□n gi□a truông Lá Da v□i đ□ sâu kho□ng 25-30m thì s□c cùng l□c ki□t. T□□ng sĩ m□t m□i, dân phu ch□t chóc thê th□m vì đói rét, □m đau và thú d□. Trong lúc đó, gi□c Minh b□t đ□u m□ màn cu□c t□n công xâm l□□c n□□c ta. M□ c□a H□ Quý Ly vô cùng lo l□ng cho v□n m□nh c□a h□ t□c và c□a đ□t n□□c, bà đã nghĩ ra m□t di□u k□ là l□y n□□c vang đang đêm bí m□t đ□ xu□ng đo□n sông đang đào d□ gi□a truông Lá Da và phao tin lên r□ng: sông đào đã ch□m ph□i "m□ch r□ng", nên d□ng ngay vi□c đào sông. Đ□□c tin, nhà vua tr□ cho ng□□i đi ki□m tra và th□y có hi□n t□□ng đó, li□n th□nh báo v□i Thái th□□ng hoàng H□ Quý Ly và cho d□ng ngay vi□c đào sông.

Có m□t ng□n núi đ□ng th□ng hình chi□c nón úp n□m gi□a vùng Bàu Đ□t và truông Lá Da. T□□ng truy□n khi công trình b□□c vào giai đo□n quy□t li□t thì trong m□t đêm t□i tr□i b□ng nhiên gió n□i □m □m, mây đen v□n vũ, s□m vang, ch□p gi□t đ□n khi tr□i sáng thì ng□n núi nh□ b□ ai u□n khom, l□ng ngo□nh v□ Bàu Đ□t n□i H□ Quý Ly đang □. Th□y chuy□nl□, dân trong vùng d□t tên là núi B□t Ngùy (cũng có ng□□i g□i là □t Ngùy). Cái tên g□i đó không hi□u ng□□i đ□t có d□ng ý gì nh□ng cũng g□i cho ng□□i đ□i suy ng□m.

Ngày nay, khi đ□n gi□a truông Lá Da ta th□y có m□t v□c sâu hun hút, ch□y ngo□n ngoèo, đó là d□u tích con sông đào d□ dang c□a nhà H□. Núi B□t Ngùy c□nh đó v□n s□ng s□ng gi□a đ□ng lúa và đang quay l□ng v□ Bàu Đ□t.

Qua huy□n tho□i Truông Là Da - Núi B□t Ngùy ta th□y m□t t□ duy siêu phàm c□a H□ Quý Ly. N□u sông đào thành công thì đây là m□t công trình mang nhi□u ý nghĩa v□ kinh t□ quân s□, dân sinh. Nh□ng trong đi□u ki□n v□ k□ thu□t, công c□ cũng nh□ s□c ng□□i th□i □y thì vi□c đào sông là vi□c làm vô cùng m□o hi□m. Công trình dang d□ là vi thiên th□i, đ□a l□i, nhân hòa đ□u không thu□n.Tr□□c h□t là tr□i không thu□n, th□ hi□n □ ng□n núi B□t Ngùy b□ng nhiên quay l□ng v□ Bàu Đ□t. Th□ hai là đ□a không l□i, vì sông đào ph□i đi qua m□t vùng núi non hi□m tr□, thú d□ qu□y phá, l□i ch□m ph□i m□ch r□ng. Th□ ba là nhân không hòa. Vì nhân dân còn oán thán vi□c nhà H□ c□□p ngôi nhà Tr□n và đang trong lúc gi□c ph□□ng B□c lăm le xâm l□□c l□i b□ hao công, t□n c□a vào vi□c xây d□ng nhi□u công trình l□n.

Truông Lá Da, núi B□t Ngùy và sông nhà H□, m□t di s□n d□ dang hi□m cólàmcho ai điqua n□i đây đ□u ph□i suy nghĩ v□ đ□t n□□cvà con ng□□i./.

Tr□n Ng□□ng